

„Édesanyám is 96 éves korában meghalt”

Más nyelvek merevnek érzett szórendjével barátkozva sokszor érezzük úgy, hogy a magyar szórend teljesen szabad, úgyszólván nincsenek is szabályai. Hogy ez mennyire nem így van, arra a hangsúlyos mondanivaló mondatbeli helyére vonatkozó fontos szabály kapcsán mutatnak rá az alábbi példák.

Rádióbeszélgetés: A nagy múltú dinasztia magyarul is választékosan beszélő idős feje interjú ad. A kedves hangú riporter hölgy az interjú vége felé megkérdezi, minek köszönhető ilyen magas korban is töretlen szellemi frissesége. Válasza: „Ez, kérem, családi örökség. Édesanyám is 96 éves korában *meghalt*.” Hát igen. Amit mondani akart, az inkább így hangzott volna: „Ez, kérem, családi örökség. Édesanyám is 96 éves korában *halt meg*.”

Nem magyar anyanyelvűek a tárgyas ragozás finomságai mellett a szórend kifejezte árnyalatokra szoktak a legkevésbé ráérezni. Ezek az árnyalatok magyar anyanyelvűek beszédében sem mindig tudatosak, de mindnyájan érezzük, ha egy válasz valahogy nem válasz a kérdésre. A magyar nyelv szerkezete a szórend rendkívüli rugalmasságát teszi lehetővé, ugyanakkor magának a szórendnek fontos funkciója is van. Szórendi eszközökkel ki tudunk fejezni értelmi és érzelmi árnyalatokat, nincs szükség a hanglejtés nagyobb kilengésére, talán éppen ezért kisebb más nyelvekénél a magyar mondat moduláltsága. Van egy fontos szabály, amit könnyű megérteni és még könnyebb alkalmazni: a fontos új információ – különösen nyomatékos mondatokban – *közvetlenül* az ige elé kerül. Olyannyira, hogy még az igekötőt is kiűzi onnan:

1. Péter tegnap *megérkezett* Szegedre.
2. Péter *érkezett* meg tegnap Szegedre.
3. Péter *tegnap érkezett* meg Szegedre.
4. Péter *Szegedre érkezett* meg tegnap.

A négy mondat információtartalma ugyanaz, de nagyon is különböznek abban a tekintetben, hogy az adott szituációban *mi volt a kérdés*. Ha például az, hogy *mikor érkezett meg Péter Szegedre*, akkor csak a (3) mondat jó válasz, bár mindegyikben benne van, hogy *tegnap*. A

fenti riport alanya valójában arra szeretett volna rámutatni, hogy édesanyja *is* (hozzá hasonlóan) magas kort ért el, *96 éves korában* halt meg. Válasza tulajdonképpen egy mindenestől rossz mondat, mivel nemcsak az adott kontextushoz nem illeszkedik, de nem is igen képzelhető el olyan előzmény, amire ez az információ lenne a válasz. Lehetséges változat lenne más előzményekkel összefüggésben: Édesanyám *is meghalt* 96 éves korában, illetve 96 éves korában *meghalt* édesanyám *is*. Ám az adott szituációban csak ez: Édesanyám *is* 96 éves korában *halt meg*, illetve 96 éves korában *halt meg* édesanyám *is*.

Különösen érdekes a fenti szabály érvényesülése, amikor birtokos szerkezet egyik tagjára esik erős nyomaték. Ilyen esetben nemcsak elválhat egymástól a birtok és a birtokos, hanem megfordulhat a birtokos és a birtok szokásos szórendje is. A magyar birtokos szerkezetben a birtokos *általában* megelőzi a birtokot, és a birtokviszony két tagjának összetartozását a birtokon megjelenő birtokos rag mutatja: a kutya mancsa. Pont fordítva van ez sok más nyelvben, amint azt pl. az indoeurópai nyelveket ismerők jól tudják, pl. *a kutya mancsa: la patte du chien*. Előfordul ez a sorrend nem ritkán a magyarban is, és ilyenkor az addig jeltelen birtokos jelző is ragot kap: *mancsa a kutjának*. A fordított sorrend nem csupán a költői nyelvben (lásd *éhe a szónak, éhe a szépnek hajt titeket*), hanem a mindennapok nyelvében is előfordul. Ennek egyik oka éppen a beszélő által szándékolt nyomaték. Ebben a mondatban: „A fának *gyümölcsét* kell nézni, nem a magasságát”, nyilvánvaló, hogy a *gyümölcsét* birtokszón főhangsúly van. Még nyilvánvalóbb így: *Gyümölcsét* kell nézni a fának, nem a magasságát. Az utóbbi változatban a birtok és a birtokos szokványos sorrendje is megfordult. Ha viszont a birtokost akarjuk hangsúlyozni, fogalmazhatunk így is: *A munkának* legyen gyümölcs, ne az ügyeskedésnek. A főhangsúly mindkét esetben félreérthetetlenül az ige előtt álló szóra esik.

AMBRUS-L. FERENC